

UŞÛR

(عشور)

Pazar ve gümrük vergisi
(bk. GÜMRÜK; MEKS).**UTANMA**

(bk. HAYÂ).

UTBE b. ESÎD

(bk. EBÛ BASÎR).

UTBE b. GAZVÂN

(عتبة بن غزوان)

Ebû Abdillâh (Ebû Gazvân) Utbe
b. Gazvân b. Câbir el-Mâzinî
(ö. 17/638)**İlk müslümanlardan,**
Basra şehrinin kurucusu.

Soyu Mudar kabilesinin Kays Aylân koluna bağlıdır. Nevfel b. Abdümenâf (Abdüşems) oğullarının antlaşmasıdır. İlk müslümanlardan olup İkinci Habeşistan hicretine katıldı (616). Mekkeliler'in müslüman olduğuna dair gelen yanlış haber üzerine bir grup muhacirle birlikte Mekke'ye döndü. Hicretin birinci yılı Şevval ayında (Nisan 623) Hz. Peygamber, Ubeyde b. Hâris kumandasında altmış veya seksen kişilik bir birliği Ebû Süfyân'ın idaresindeki Mekke ticaret kervanının önünü kesmek için yola çıkarmıştı. Taraflar Seniyyetülmerr'e'nin aşâğısındaki Ahyâ suyunun yanında karşılaştı. Ok atışı dışında herhangi bir çarpışma olmadı ve Mekke kervanı hızla oradan uzaklaştı. Medine'ye hicret edebilmek amacıyla bu kervanda bulunan Utbe b. Gazvân ile Mikdâd b. Amr Mekkeliler'in kervanından ayrılıp müslüman birliğine katıldı. Böylece Utbe'nin Medine'ye hicreti gerçekleşmiş oldu. O sırada kırk yaşlarında bulunan Utbe Medine'de bir müddet Abdullah b. Seleme el-Aclânî tarafından misafir edildi. Daha sonra ashâb-ı Suffe'ye katılan Utbe Hz. Peygamber tarafından ensardan Ebû Dücâne ile kardeş ilân edildi. 2. yılın Safer ayında (Ağustos 623) Resûl-i Ekrem'in ilk askerî harekâtı olan Ebvâ Gazvesi'nde müşriklerin içine sızıp haber topladı. Aynı yıl receb ayında (Ocak 624) Hz. Peygamber'in Abdullah b. Cahş kumandasında Batn-ı Nahle'ye gönderdiği küçük bir müfrezede yer alırsa da Sa'd

b. Ebû Vakkâs ile nöbetleşe bindikleri deveyi kaybettikleri için seferin bütün aşamalarında bulunamadı (İbn Sa'd, II, 11). Başta Bedir olmak üzere Resûlullah'la birlikte diğer gazvelere ve bazı seriyelere katıldı. Meşhur bir okçu olan Utbe bu savaşlarda büyük yararlıklar gösterdi.

Hz. Ömer'in halifeliği dönemindeki pek çok fetih hareketinde görev üstlendi. Halife, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın ordusuyla birlikte Kûfe'de bulunan Utbe'yi 14 yılında veya Rebîülevvel-Rebîülâhir 16'da (Nisan-Mayıs 637) Araplar'ca Arzulhind diye adlandırılan Basra bölgesinin fethiyle görevlendirdi. Alâ b. Hadramî'nin ordusunda bulunan ve savaş taktikleriyle düşmanın planlarını anlama hususunda uzman olan Arfece b. Herseme'yi de Utbe'nin yanına verdi (Nüveyrî, XIX, 234). Utbe, Keldâniler döneminde Tereidon, Sâsâniler döneminde Vehiştabâd Erdeşîr diye bilinen şehrin harabelerinin bulunduğu yeri (Hureybe) yaklaşık 800 kişilik bir kuvvetle zaptetti. Daha sonra buraya 5 km. mesafedeki Übüle'yi, ardından Destmîsân'ı ve Ahvaz bölgesini fethetti. Aralarında Hasan-ı Basrî'nin babası Yesâr'ın da bulunduğu birçok esir ve yüklü miktarda ganimet elde etti. Arazi yapısı ve coğrafi konumu sebebiyle burasının bölgenin ikamet için en uygun yer olacağını gördükten sonra Rahbetü Benî Hâşim denilen yerde karargâh kurdu. Bir cami ve idare binası inşa etmeye karar veren Utbe caminin planının çizimi ve inşası için Mihcen b. Edru'u görevlendirdi. Kamıştan yapılan cami tamamlanınca burada meşhur hutbesini okudu. Birkaç yıl boyunca sadece askerî amaçlarla kullanıldığından nüfusu artmayan Basra şehri yeni grupların gönderilmesi üzerine zamanla yoğunlaştı ve bugünkü yerine taşındı.

Altı ay kadar Basra'ya yönettiği söylenen Utbe (İbn Sa'd, III, 99; VII, 8), bağlı bulunduğu bölge valisi Sa'd b. Ebû Vakkâs ile arasında anlaşmazlık çıkınca idarî konularda Mücâşi' b. Mes'ûd'u, namaz kırdırmak üzere Mugire b. Şu'be'yi vekil bırakarak Hz. Ömer'le görüşmek için Medine'ye gitti. Durumu arzedip yönetimden affını istediye de halife bunu kabul etmedi ve ona görevinin başına dönmesini emretti. Geri dönmek zorunda kalan Utbe yola çıkarken, "Allahım, beni bir daha Basra'ya döndürme!" şeklinde dua etti. Necid yolundaki Ma'din-i Benî Süleym (Rebeze) mevkiinde bineğinden düşerek eli yedi veya elli dokuz yaşında öldü. Ba-

zı rivayetlere göre ölüm tarihi 14 veya 15, ölüm sebebi ise karın ağrısıdır. Hâris b. Kelede'nin kızlarından biri ve Ebû Behre'nin kız kardeşi Ezde ile evlenen Utbe'nin Gazvân ve Abdullah adlarında iki oğlu vardı. Kız kardeşi Büsre, Ebû Hüreyre ile evliydi. Hâlid b. Umeyr el-Adevî, Kabisa b. Câbir, Hârûn b. Riâb ve Guneym b. Kays el-Mâzinî gibi râviler kendisinden hadis nakletmiş, Utbe'nin rivayetleri Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin eserlerinde yer almıştır. Tanınmış bir hatip olan Utbe'nin Basra'nın inşasından sonra şehrin camisinde okuduğu ilk hutbe hem edebî açıdan hem muhtevası itibariyle meşhurdur. Hutbesinde İslâm'ın ilk yıllarındaki mahrumiyetten ve yoksulluktan örnekler veren Utbe artık eski durumun sona erdiğini ve müreffeh bir hayat sürmeye başladıklarını söylemiş, ancak bu gelişmenin aynı zamanda tehlikeli olduğunu ifade ederek insanları dünyaya kapılmamaları hususunda uyarılmış, dünya hayatının kısılgına dikkat çekip onları hayırlı amellere öncelik vermeye çağırmıştır (Müslim, "Zühd", 14).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 107, 283, 324, 365, 478-479, 592, 602, 604, 680; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 10-11; III, 98-99, 556; VII, 5-8; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 85, 115, 275, 288; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 373; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 155-157; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1026-1029; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 565-567; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIX, 234-236; Mizzi, *Tezhibü'l-Kemâl*, XIX, 317-318; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 304-306; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-Hulefâ'i'r-râşidin*, s. 70, 129, 132-134; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 455; Abdülhâlik Bâkır, "Basra", *DİA*, V, 108-109.

ERDİNÇ AHATLI

UTBE b. REBÎA

(عتبة بن ربيعة)

Ebû'l-Velid Utbe b. Rebîa
b. Abdüşems b. Abdimenâf
(ö. 2/624)**Mekkelî müşriklerin**
ileri gelenlerinden biri.

Soyu Abdümenâf'ta Hz. Peygamber'le birleşir. Küçük yaşta babasını kaybettiği için Harb b. Ümeyye'nin velâyeti altında büyüdü. Mekke'de görüşüne değer verilen, cömert, hatip ve şair kişilerden biridir. Câhiliye şairlerinden Tâifî Ümeyye b. Ebû's-Salt, Utbe'nin peygamber olduğunu iddia ederdi. Eyyâmü'l-ficârî'l-evvel'in son savaşına Harb b. Ümeyye'den izin almadan katıldı; iki ordunun arasına devesini sürüp onları barışa davet etti ve savaşın